

մի՛ իշխեսցէ և զչորրորդն ապաշխարեսցէ և երրորդքն մեկնեսցին և ազաշխարեսցեն»:

Բայց երբ որ այս կանոնը ժամանակի ընթացքում աչքաթող արին, Սիոն կաթուղիկոսը ստիպուեց վերստին նորոգել այդ հրամանն, ըստ որում և Պարտաւի ժողովի (768?) որոշմանց մէջ կանոնադրուեմէ:

«Յառաջն առաջին սուրբ հարքն յիւրեանց ժամանակս արդելին զազատս և զանազատս յարեան մերձաւորութենէ. այժմ առ մեօք լուծեալ տեսանեմք՝ մանաւանդ ազատաց՝ զկանոնն ս. հարցն, զի անխտիր խառնին ընդ իւրեանց մերձաւորսն անկարգ ամուսնութեամբ զուգեալ. յայսմ հետէ ցորորդը զարմ մի՛ իշխեսցեն ամուսնութեամբ զուգիլ, ապա թէ ոչ՝ նշովեսցին ի մէնջ և ինքեանք տացեն պատասխանի Աստուծոյ ի մեծութեան նորա դատաստանի»:

Այսպիսով Հայաստանեայց Եկեղեցու հիմնական կանոնը հրամայուեմէ հինգ դար շարունակ և յետոյ: Մեզ փնումէ այժմ պարզել թէ ի՞նչ է այդ «մինչ և ինքեանք ծնունդ» խօսքերի իմաստը:

(Կը շարունակուի):

Ը. ՏԵՐ ՄԻՔԵԼԵԼԵՆՆ

առաջինն էլ բաւական կշիռի և ոչ դասական թուով երկրորդ՝ եթէ հինգերորդը արգելուած լինի՝ միմիայն չորրորդը չի կարող ընդ ապաշխարանօք լինել, երրորդ՝ չորրորդի և երրորդի կանոնադանցութեան դէմ կարգադրութիւն է անում ի՞նչպէս կարող էր հինգերորդի համար ոչինչ չասել՝ թէ արգելուած էր: Սխալը յառաջացել է «ե.» տառի առանձին կարգաւուց և ըստ երեւոյթին շատ հին է, Իսկ եթէ ուղիղ համարենք «զհինգերորդն» այն ժամանակ այդ պէտք է բացատրուի թէ հինգերորդը գծուարութեամբ թոյլատրել, որպէս զի կանոնադանցութիւնը դիւրաւ չկատարուի:

Սակայն ես հետևում եմ տրամաբանական իմաստին և մանաւանդ մի մագաղակեայ հին օրինակի ընթերցուածքին. այս օրինակը գեղեցիկ ընթերցուածքներ շատ ունի: Ոմանք էլ ունին «ցհինգերորդն մի իշխեսցէ» այսինքն որ հինգերորդք կարող են պսակուիլ, այս ևս կարելի է ուղիղ համարել:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՔՐԳՐԵԻՆՆԻ

Ը

յրարատնահանգի հարաւային գաւառաց մին է Բագրեանդ, որ բռնած է Արածանին՝ կամ Մուրադը կազմող երկու ձիւղերու, Շեռեան ու Մուրատ՝ գետոց հովտի ամբողջ տարածութիւնը և կամ այսօր Տիատին (Շահալիլան), Գարաքիլիսայ և Աւաշկերտ վաղարշակերտ) կոչուած վայրերն, որք ի հիւսիսոյ շրջապատուած են Զրաբաշխ լեռանց և ի հարաւոյ Ուլիճ-կէտուկ (Թրի-կիլիճ) և Աւատաղ (Ճաղկանց) լեռանց շղթայով. նաև Մուկաէտ (Վօսատաղ) և Նպատ լեռանց միջովայրը՝ որոց առաջինը կը դառնուի Բագրեանդայ արեւմտեան կողմն, երկրորդն արեւելեան³:

Բնական զիրքով երկու գեղեցիկ դաշտագետններու բաժանուած է Բագրեանդ, արեւելեան և արեւմտեան, զորս կը բաժանեն Սինակ

1. Ըստ պատմութեան Արածանին կը կարծուի Շեռեանի և Մուրատի միացմամբ ի հարաւ ուղղուած Մուրատ (Եփրատ) գետն, որ կսկսի Բագրեանդայ արեւմտեան դաշտի կեդրոնը գտնուած Գարաքիլիսայ գիւղաքաղաքից՝, ժամ ի հարաւ, կերկարի ի Մանազկերտ, յԱպահունիս և ի Մուշ և ընդ. ոմանք կասեն թէ Արածանին առանձին ջուր է, որ Բիւրակնեան լեռնէն կիջնայ, կանցնի Խնուսի և Ապահունեաց միջէն, Եփրատի կը խառնուի. Խընուսայ մէջ Բինկօլի ջուր կասուի, իսկ Ապահունեաց մէջ Զեռնակայ ջուր:

2. Մուրատ այն ջուրն է, որ Ծաղկանց լեռներէն կիջնայ, Շեռեանի հետ խառնուելով մեծ Մուրատը կամ Եփրատը կը կազմէ:

3. Այս լեռներն Բագրեանդայ սահմաններէն 1—2 ժամ ներս են:

և ծաղկանց լեռներէ Մուրատի աջ և ձախ ափը իջած, ընդհատած ձիւղերն:

Արեւելեան դաշտագետիննր, որ պատմութեան մէջ Զիրաւ ասուած է, կը տարածուի Սպատայ հիւսիս և արեւելեան հիւսիսն նաև յարեւելս մինչև Տիատինայ արեւելեան կողմն գտնուած Ռփեկայ կէտուկն:

Այս դաշտագետնոյն միջավայրէն կը հոսի Մուրատ յարեւմուտս կոյս, այստեղ է հըռ-չակաւոր Ս. Յովհաննու վանք (Իււքիլիսայ, որ Սպատ լեռնի հիւսիսային ոտքն Եփրատի ձախ ափին վերայ կառուցուած է, այս վանքէն կը տեսնուի Սպատայ զազաթը՝ Սեծն Սեր-սէսի աղօթավայրը կառուցուած մատուռն¹, և ին. և ին.։ Այս դաշտին մէջ է Տիատին գիւղա-քաղաքն, որոյ հարաւն է Տիատինայ հարիւ-րաւոր ջերմուկներն, ուր Եփրատի վերայ հաս-տատուած է կրային ջրէ կազմուած կամուրջն:

Երկրորդ՝ մեծ դաշտագետինն արեւմտեանն է, որ տարածուած է Սուկաւէտի արեւելեան հարաւը մինչև Զիրօ հայ գիւղն:

Բազրեանդայ արեւմտեան մասն որ Աշա-կերտ ևս կը յորջորջուի. բռնած է մեծաւ մասամբ Շեռեան գետոյն ձախ հովիտը, ուր կան մերձ Սուկաւէտի (Թօփրաք-գալէ (Վա-ղարշակերտ) և մերձ Արածանայ Կարաքիլի-սայ գիւղաքաղաքներն, որոց առաջինը յա-րեւելս Սուկաւէտի Շահիօլ լեռանց հարաւա-յին ստորոտը շինուած է, ուր գեռ կերելն Վաղարշի շինած բերդի բեկորներն, իսկ Գա-րաքիլիսան, որ Վաղարշակերտից 4 ժամ ա-րեւելեան հարաւ, գրեթէ դաշտի կեղծոնի նաև Խրանայ ճանապարհի վերան, Գաշի և Քօր գետակաց ի մուրատ խառնուրդի միջավայրն գեղեցիկ դիրք մի բռնած է, երեք կողմից մեծ մեծ ջրերով պատած և տակաւ առ տակաւ քաղաք գառնալու վերայ լենելուն համար:

1. Այս մատուռի վայրը կանգնած՝ բազկատա-րած յարեւս դարձած, Սպատայ ստորոտը, Զիրա-ւայ դաշտի մէջ կոռուող հայկական բանակի յաջո-ղութեան համար աղօթած է Մեծն Ներսէս, այս մատուռէն հարաւ, քանի քայլ խոնարհ կայ Սրբոյն Ճգնարանը, ուր ևս ուխտ կը գնան:

Երկու դաշտագետիններն, որպէս ասացինք, կը բաժանուին այն վայրը, ուր կայ Գաշի-չայ պարսկարնակ մեծ գիւղն, որ է խձղոյն վե-րայ և Մուրատի աջ ելլը:

Բազրեանդայ արեւմտեան բաժանման դաշ-տային մասն Զեռլեան գիւղէն դէպի յարեւե-լս մինչև Գաշի-չայ 11—12 ժամու ճանա-պարհ է ձիով, իսկ լայնութիւնը 2—3 ժամ:

Այս երկու դաշտագետիններէ արեւելեանն է բուն Բազրեանդայ դաշտագետինն, որպէս ասացի, ուր է Զիրաւայ պատմական դաշտը, որ կրակի Գաշի-չայից, կերկարի յարեւելս 6—7 ժամ մինչև Ռփեկայ՝ կը ձի մօտերն:

Ամբողջ Բազրեանդ միանգամէն առնելով ձուռձե գիրք ունի, երկարութիւնը ուղղուած է ընդ մէջ արեւելից և յարեւելեան հարա-ւայ, 20—25 ժամ երկարութիւն, որ մի ա-կընթարթով Աշակերտի արեւմտեան բար-ձուկքը գտնուած Խալեաղ² լեռնագաւտից կարող ես տեսնել. իսկ բաժանումներն ևս նոյն ուղղութեամբ ձգուած են:

ԼԵՈՒՆԱՇՎ.ԹԱՅՔ

Ջրաբաշխ լեռներու շղթայն զԲազրեանդ հիւսիսից կորսնակ պատած՝ նաև Վլիճկետուկ և Աշատաղ ի հարաւոյ նոյնպէս պատած լի-նելուն՝ դաշտն ձուռձե կերպարանք առած է, ասացի, որ ձուր հաստ կողմն կարող ենք հա-մարել դաշտի արեւմտեանն և սուրն արեւելեա-նը, սակայն երկու գետերու միացմամբ կաղ-մուած Արածանին արեւմտեան դաշտի հա-

1. Ծաղկանց լեռներու մի շղթայն է, որ խոնար-հելով Բազրեանդայ յարեւելից ի հիւսիս, կը խառ-նուի հիւսիսային շղթային, որ դէպի աջ (յարեւելս) Մասիս իսկ դէպի ձախ (յարեւմուտս) ի Սինակ և Զրաբաշխ կերկարի:

2. Խալեաղ Սուկաւէտից յարեւմուտս բարձր դիրք ունի, քսանի մօտ քրդաբնակ գիւղերով լեռնագաւտ մէ, ուստի յարեւելս աչքիդ առջև կը պարզուի ամ-բողջ Բազրեանդ ջրբազատող լեռներն ու լեռնա-շղթայներն, որոց միջավայրն, ի խոնարհ, երկու դաշտագետիններն, իսկ երբ յարեւմուտս դառնաս, Բասեան՝ որ հարաւից պատած են Բիւրակնեան լե-րինք, հիւսիսից Խորոսանայ և ին. և առջևդ Բասեա-նի դաշտն, որոյ վերայից զիմացդ կը պարզուին Կարնոյ բարձրաբերձ լեռինք:

բաւային լեռնաշղթայն ցյատակ ձեղքելով ուղղուած է ի Մանազկերտի բաժանելով յաջ Ուլիճ կէտուկի և Անդախի լեռներն, իսկ ի ձախ ծաղկանց լեռներն, որով Բաղրեանդ ծով լինելէ դադրած է:

Բաղրեանդայ $1/10$ -ը հազիւ դաշտային լինելով՝ մնացածն լեռներէ, լեռնահովիտներէ կը կազմուի որք ևս իւրեանց դաղաթան վերայ տեղ տեղ ունին մեծամեծ տարածութեամբ լեռնադաշտեր, որոց իւրաքանչիւրին մէջ զետեղուած կան 10—20—30 քրդաբնակ գիւղեր, որք գիւղախմբապետութիւն (գըլալայ) կը կազմեն, որք միայն արեւմտեան դաշտի շուրջն 25-ի չափ կան, որոց վերայ մանրամասն խօսելու եմ ի ստորեւ:

Հիւսիսային լեռնաշղթայն անընդհատ պատած է ամբողջ Բաղրեանդայ հիւսիսն, ուստի շարունակուելով կը հասնի Մասիս:

Մենք այժմ կը գտնուինք Բաղրեանդայ արեւմտեան կողմ եղած Խալեաղի արեւմտեան բարձանց վերայ. Եսպլիղաշ (սեպագրութիւն) ժայռից մի ժամ յարեւելս, մեր երեսն ուղղած լինինք յարեւելս, մեր աջ ու ձախ կողմերէ կերկարին յարեւելս լեռնաշղթաներ, որք նախ Խալեաղ լեռնադաշտի շուրջն (հիւսիս և հարաւ) կը պատեն, ապա դաշտի:

Մեզնից $3/4$ ժամ հեռի մեր ձախ կողմը Ռազար դիւղի անմիջապէս հիւսիսային բարձունքը կայ Ռաւամ լեռն, յոյն անուամբ 3—3 $1/2$ ժամ կերկարի ցլօռիս և Սուկաւէտի հիւսիսային բարձունքից 3 $1/2$ —4 ի Շահ-կօլ¹ լեռ, որոց դաղաթից մի առատ աղբիւր կը բղխի լճանալով կը հոսի: Աստի շրջթայն կերկարի Մանախներ, Ձիւէքլու (ծաղկանոց), Կօռէ, Բօզթէփէ, Աշան օղլի, Աշ-բուլախ (սպիտակ աղբիւր), Չամէ, Մերկեգէր (դեղին մարգեր), Ախտայ, Թանտուրակ և Սինէկ, որք իրարմէ 1—2 ժամ հեռաւորութեան

վերայ այս անուամբ բարձրացած են: Ջրաբաշխի շղթային վերայ իւրեանց զուխներն ցցած և սոքա արեւմտեան դաշտի հիւսիսային կողմն կիսաբոլորակ կը պատեն:

Մինչև Աշան օղլի շղթայն յարեւելս ուղղուած էր. յորմէ յետոյ մինչև Մինակ տակաւ առ տակաւ արեւելեան հարաւ դարձած, այնպէս որ Մինակ ընկած է արեւմտեան դաշտի (Աշակերտի) ուղղակի արեւելեան կողմն:

Մինակ և Գանալիլի դեռան (ոսկեա լեռ) լեռան շարունակութիւնը կերկարի, Ուլ Ձիարէթ. Կօլիէնի¹), դէպի յարեւելս ձգուած են. Ձիւրաւայ դաշտի հիւսիսն բռնած:

Մեր ձախ կողմից երկարացած շղթայի վերան գտնուած լեռներն, որք իրար շղթայուած էին և որք Բաղրեանդայ հիւսիսն պատած, ամբողջապէս մեր տեսութեան ներք են. այժմ դառնամք մեր աջ կողմի լեռնաշղթային, որ Բաղրեանդայ հարաւէն պիտի անցնի:

Մեր աջ կողմն Շեռեան կամ խալեաղ գետոյն նաև աջ կողմն կը բարձրանայ մի հսկայ լեռ Մէարգամիր (թագաւորական մարգեր) անուամբ, որ դաղաթը ունի ընդարձակ տափարակ ուր կը զետեղուին 1000-ից աւելի վրանաբնակ քրդեր ամրան մէջ, այս լեռն Բիւրակնեան լեռան յարեւելս արձակած շրջթայի վերայ բարձրացած է. աստի ևս ուղղակի յարեւելս երկարելով մինչև Կէլին (հարս) և Մջրախ (նիզակ) կը պատէ Խալեաղի ըստ Հայր Ալիշանի Տուարածատափի²) հարաւն, ուստի շարունակելով կանցնի Աշակերտի դաշտի հարաւէն, դէպի Բրձօ Ուլիճկետուկ և

1. Շղթայի հարաւային երեսին վերայ է Շահկօլ լեռն, ուստի առատ ջուր կը բղխի, աստի նախնիք ագուգայներով ջուր տարած են Վաղարշակերտ, որ կը գտնուի 2—2 $1/2$ ժամ արեւելեան հարաւային ստորոտը:

1. Այս շղթայն բուն Բաղրեանդայ, այսինքն արեւելեան դաշտին պատկանելուն՝ առանձին հատորով պիտի խօսիմ սորա վերայ, որոյ համար մանրամասն չեմ ներկայացներ այս տեղ:

2. Ըստ իմ կարծեաց Տուարածատափ այժմեան Անգափ գաւառակն է, որ Աշակերտի փիճակի հարաւն և Մանազկերտի հիւսիսն կընկնի, այս կարեւոր գաւառակին վերայ ցարգ ո՛ր և է գրուած տեսնուած չէ Տեղագրականիս յաւելումսին մէջ եթէ ոչ մանրամասն՝ գոնէ հարեւանցի ակնարկ մի պիտի ձգեմ հանգերձ մի քանի հետաքրքրական աւանդութիւններով: Անդափ 140 քուրդ գիւղ ունի:

կեառէ (խուլ) ձգուելով կրնդհատի Արածան-
ւոյ սկսած վայրը (աջ ափին վերայ):

Հանդէպ կեառէ լեռան՝ Արածանւոյ ձախ
ափին ի վեր կը բարձրանան ծաղկանց հսկայա-
կան, ընդարձակ և բարձր լեռինք ¹⁾ որք ի հա-
րաւոյ կը պատեն արեւմտեան դաշտի կէսն,
բուն Բազրեանդը և Գողովիդը, կը ձգուին մին-
չև Մակու և Խոյ:

Այս շղթայն ևս կը պարսպէ զԲազրեանդ
հարաւային կողմէն: Մէրազամիրի շղթայն
կը բաժանէ Խալեազը Խնուսից, Բրձօյի և
Ղյիճկէտուկի շղթայն՝ Ալաշկերտի դաշտն Ան-
դափից: Նաև ծաղկանց լեռներն կը բաժա-
նեն Մանազկերտն Խամուրից ²⁾ և Գարաբի-
լիսայից, Արձէն իւլքեյիսայից, վան Տիատնից:

ՆՇՈՆԱԽՈՐ ԼԵՐԻՆԷՐ:

Որչափ որ երկու դաշտադեպիներու շուրջն
շղթայք լեռնանման խոյացած են դաշտի վե-
րան, սակայն տեղ տեղ կը տեսնուին շղթա-
յի ծայրէն վեր բարձրացած գագաթներ, մեծ
ու փոքր սարեր, որք անուն ունին և սար
կասուին, տեղ տեղ նաև շղթայն քիչ կամ
շատ խոնարհած է. ուստի մարդոց երթեւե-
կութիւնը կը լինի, սա ևս կէտուկ (կիրճ) ա-
նուն կը կրէ:

Ծաղկանց լեռներն, որք Ալաշկերտի դաշտի
արեւելեան հարաւ կրննին, նաև Մուրատի
սկսած վայրէն ցիսառնուրդ Շեռեանոյ եղած
ընթացքին հարաւն կամ ձախ ափն ի վեր
բարձրացած են:

Նպատ. — Ծաղկանց լեռներու ի հիւսիս

1. Այս լեռանց հովիտներու մէջ 10,000 տուն
Հայ գարձի քրդեր կը բնակին, որք անասունք կը
բուծանեն և ուրիշ երկրի քրդերու հետ բաղդասե-
լով լաւ վիճակ ունին:

2. Խամուր մօտ 10) գիւղ քուրդ ժողովուրդ ունի,
գարուս սկիզբներն ամբողջովին հայ էին, այսօր բո-
լորովին քուրդ բնակիչներ հաստատուած են. Մու-
րատ ի հիւսիսոյ, Արածանի յարեւմտից պատած
են զԽամուր, նաև արեւելեան և հարաւային կողմէ
պատած են Ծաղկանց լեռներու շղթայք, որով այս
վայրը Ծաղկանց լեռներու արեւմտեան հիւսիսային
երեսի ստորոտն կրննին, որով կարող ենք ասել թէ
Ծաղկոտն գաւառն է:

խոնարհած թեի և Մուրատի ձախ ափի վե-
րայ ընդհատած վայրն բարձրացած է մի փոքր
լեռ. — Նպատ. սորա հիւսիսային ստորոտն զող
մի կազմուած է. ուր կառուցուած է այն մեծ
և պատմական վանքն, որ Ս. Լուսաւորիչ շինած
է և Հերակլ ¹⁾ կայսեր հրամանով նորոգուած և
ուր հայոց հեթանոսական մեծ տօներն կը կա-
տարուէին:

Նպատ Ռաշի չայի և Տիատնի միջովայրը,
երկուքից ևս 3-ական ժամ հեռու կը գտնուի:

Սուկաւէտ. — Հանդէպ Նպատայ՝ յարեւմո-
տըս հիւսիս, Ալաշկերտի դաշտի արեւմտեան
հիւսիսային եզրից քիչ բարձր, Մօլլա-Սիւ-
լէյման գիւղի մօտն Չաթայ և Ղօփուզայ ջրի
միջովայրն. Ջրաբաշխ լեռներու շարքին մջ
կանգնած են մեծ և փոքր Սուկաւէտներն:

Փոքր Սուկաւէտ մեծին հարաւն է, կարճ
շղթայով մի իրար միացած են: Փոքրի ի հա-
րաւ յարեւելս հակեալ լանջի վերայ, մերձ
ստորոտին, կայ Ս. Սուքիասանց սրբավայրն ²⁾,
այս սրբավայրից բարձր երկու լեռինքս ևս
զուրկ են բուսականութիւնից, միայն մեծ
Սուկաւէտի արեւմտեան հարաւային երեսին
վերայ Զերբեկան գիւղից կը տեսնուի մի ձո-
րակ, որոյ երկու կողերն պարզ կերեւին փոք-
րիկ անտառակներ, որք անմատչելի են:

Մէրազամիր կամ Մէրեքմիրն Խալեազի հա-
րաւ արեւմուտքն գտնուած մեծ լեռն է, որ
կայ Խնուսայ ի հիւսիս արեւելեան սահմանի
վերայ, բարձր, գաղաթը տափարակ և խոտա-
ւէտ նաև ջրաւէտ է, ուր կը գետեղուին յամ-
րան 100) տուն վրանարնակ քրդեր, ուր
կան գեղեցկազոյն մարգագետիններ, առատ և
յատակ աղբիւրներ, ձաճային վայրեր, զոյն-
զզոյն ծաղկունք. մարգահասակ խոտի մէջ ոչ-
խարաց հօտը անյայտացած է, հովուի սրին-
գի քաղցր ձայնը միայն կը լսուի. ինք արդէն
մարգագետնոյն վերայ ընկողմանած անհոգ:

1. Վանքը, որոյ հիանալի շինութիւնը, հնու-
թիւնները, արձանադրութիւնները, դրից գեղեց-
կութիւնը առանձին նկարագրութեան կարօտ է:

2. Ս. Սուքիասանց սրբավայրի վերան նաև պիտի
գրեմ ըստ կարգին:

դուարիժ կը փչէ: Այս լեռնէն կիջնան ջրեր ի հիւսիս հոսելով Շեռեանի սնունդ կտան. նոյնպէս այլ ջրեր ի հարաւ արեւելս խոնարհելով Արածանւոյ աջ կողմն գտնուած Անդափի¹ և Մանազկերտի մասերն իրարմէ բաժանելով Արածանի կը թափի Քէսուկ (կորուկ) անուամբ:

Բարազան լերինք.—Ալաշկերտի դաշտի ուղղակի յարեմուտս բարձրացած են Բարազան լերինք: որք Շեռեանայ գլխոյ² արեւմտեան կողմն շրջապատած են և տարածուած Խալեազի արեւելեան հարաւային բարձունքը մինչև Բրձօի յարեմուտս գտնուած կէլին լեռն: Այս լեռներն Բարազցի կոչուած քրդական քաջ ցեղի ամարանոցներն են. որք Բազրեանդայ կը պատկանին իսկ որոյ ձմեռանոցն կը գտնուի հարաւային երեսին վերայ որ Մանազկերտի և Անդափի կը պատկանի:

Ղարդաշան լեռն Խալեազի հիւսիսն: Կոռիս կամ Կռռէ Բարանան, որ քանի նշանակութիւն ունի.—կը նշանակէ ըստ քրդաց, անմազ խոյ, բարձր լեռ, մակաղատեղի, գերեզման, որ կայ յարեւելս Սուկաւէտի, 3—3 1/2 ժամ ի հիւսիս Վաղարշակերտի, այս լեռան գագաթը կայ մի ուխտատեղի ուր քրդեր կը յաճախեն, գերեզման մի, որ տաս քալ երկարութիւն ունի. Շեհիտներ (նահատակ) անուն մի լեռ ևս սորա արեւելքը կայ:

Բօզ—Թէփէ.—Երկու ժամ յարեւելս Կոռիսի, Զարաշխի շղթային ուղղակի միջովայրն կը գտնուի Վաղարշակերտի ի հիւսիս արեւելս 3 ժամ հեռուն բարձրացած է. դաշտին ամենէն լայն տեղւոյ ուղղութեան վերայ կը գտնուի գագաթը 4—5 արտավար տարածութեամբ տափարակ վայր ունի: Այս լեռն

խիստ բարակ շղթայով մի կցուած է Թէքէլինէ¹ (նոխազանց վայր) հսկայ և անտառապատ լեռան, որ կը գտնուի Բօզ—Թէփէի հիւսիսն հանդէպ (յարեմուտս) Կապուտայ, որոյ 2 թեւերը մինչև Երասխ տարածուած են:

Չամէ.—Բօզ—Թէփէի յարեւելս սակաւ ինչ ի հարաւ արեւելս շեղուած Զարաշխի շարքին մէջ գտնուած լեռներուն ամենէն բարձրն է, որ կայ Կաղզուանի և Գարաքիլիսայի ուղղակի միջովայրն, գագաթը ընդարձակ լեռնադաշտ, որ մեծ տարածութիւն բռնած է, ուր շատ անգամ վրանաբնակներ կը հաստատուին:

Որպէս ամեն լեռներ, այս լեռն ևս ջրառատ է. Եփրատի և Երասխի առատ սնունդ կտայ:

Այս լեռնադաշտի հիւսիսային արեւմտեան ծայրն կայ Մամաքար սարն, ուստի քիչ ցած հռչակաւոր Վարդէհօր վանք, որ Աղբուլախ լեռնէ իջնող Վիշապաձոր ասուած ջրի աջ բարձանց վերայ շինուած է:

1822—1823 թուականներուն պարսկական և օսմանեան պատերազմներուն՝ մահտարածամէ փախուստ դիմող պարսիկ խաներն իւրեանց վրաններն Չամէայի այս տափարակի վերայ գետեղեցին, այս տեղ սարվազ քաջն Յոփասափ երկու խաներ սպանելով աղատեց երկու գերեալ աղջկունք. սպանեց նաև կամաւ խաներու մոլութեանց յանձնուած մի աղջիկ²:

Աղբուլախ.—Չամէ և Բօզ—Թէփէ լեռներուն միջովայրն է. Ամատ գիւղէ 4—4 1/2

1. Անդափ գաւառակ մէ' 140 ի չափ գիւղերով, Արածանւոյ աջ և ձախ ափին վերայ, Դուլթաղ (երկու թաղ) կառաւարշանիստ գիւղաքաղաքն է, Գարաքիլիսէէ 6—7 ժամ հարաւ, Արածանւոյ աջ ափին վերայ է:

2. Շեռեանայ գլուխ կասուի Ալաշկերտի դաշտի արեւմտեան ծայրն գտնուած մի մասն, որ գիւղախմբապետութիւն է 17 քրդ. գիւղերով, զորս Շեռեան գետ այս դաշտին մէջ աջ բաժանած է:

1. Սորա և Կապուտայ միջէն ջուր մի կանցնի. բաւական փաստեր ունիմ ձեռս կարծելու թէ այս տեղ է Արտագերից պատմական բերդը, որը Երասխի աջ ափից 3 ժամ բարձր կընկնի, որոյ արեւելքէն կանցնի Կապուտայ ձորն՝ իսկ արեւմուտքէն ի հիւսիս կերկարին, քանի ձորեր, կը միանան, Թէքէ—Բիշէի բերդի արեւմտեան ոտքն քերելով կանցնի, Այս լեռն հսկայ, անմատչելի է, գագաթը ընդարձակ տարածութիւն և հսկայ ծառներով պատած անտառ ունի, նաև պաղ պաղ աղբիւրներ:

2. Դաւոյ գիւղի տեղագրութեան մէջ մանրամասն կը գրեմ, Այս միջոցին էր Բագրեւանդայ ս. Յովհաննէս վանուց վանահայր և առաջնոր անդուգական

ժամ ի հիւսիս. ջրաբաշխի շղթային վերայ գեղեցիկ դերք մուսիսի վճիտ) քաղցրահամ տղերա-կունք. ի հիւսիս յարեւելս և ի հիւսիս արեւմուտքս կարճակէ ջրերս որք խորանդունդ ձորակներ կաղմած են. տեանողին զգալնել կտան թէ իրաւամբ այս ձորերից մին Վիշապաձոր անուն առած է, որ ըստժողովրդեան Վարդէհօր ջուր կասուի:

Այս լեռը ի հարաւոյ կալոյի ձորին կը պարգեւէ առատ ջուր, որ միանալով Զամէէէ իջած ջրին՝ առաջ կգնայ մինչև Եեռեան:

Նաև արեւմտեան հիւսիսէ կապուտայ Մատուռ մի ջուր կարճակէ, որ աջ կողմից կապուտայ ձորն կիջնայ, ուստի Երասխ կը թափի:

Թանգուրակ 1. — Զամէէ լեռնէ յարեւելս բաւական հեռաւորութեան վերայ նաև այս շղթայի հիւսիսային երեսին վերայ, Գարաքիլիսէի արեւելեան հիւսիսն 6 ժամ հեռուն կայ, և մեծ ձորակներ կարճակէ ի հիւսիս, որք ինձէ և Փառնակուտ ջուր անուններով Երասխ կը թափին:

Աստի սար. — Մինակ լեռներու արեւմտեան հիւսիսն, Զամէէի արեւելեան հարաւն Ալաշկերտի դաշտի վերայ կը հայի. որ սկզբնաւորութիւն կտայ, ըստիւս ի հնոց անուանած Ալտից մեծ ձորոյն, որ այժմ Ախտայ կամ Թէմի — չաթոյի ջուր կասուի:

Մինակ. — Այս լեռներն Ախտայի մօտէն կսկսին բարձրանալ և տարածուիլ այնպէս որ դաշտային մասն տակաւ առ տակաւ բռնելով՝ հարաւային կողմէ կեառկեառ, կօլասօր և Գաշլիչայ Պարսիկ գիւղերու մօտ. Մուրատի աջ եզրն կընդհատի, որով Ալաշկերտի դաշտն Զիրաւայ դաշտից կը բաժանուի. Մինակ գաղթից իւր ուղղութիւնը յարեւելս երկար շարունակելով՝ կը հասնի Գայլատոյ ծովակն, որ Մինեկայ ² կը պատկանի և այլ և այլ անուն-

Խաչատուր վարդապետն, որ ամբողջ Բագրեանդայ հայ ժողովրդեան ընէսներն հաւաքեց, որոց հետ խորհուրդ կազմելով զինեցին ամբողջ ժողովուրդն, պատերազմեցան պարսից հետ:

1. Երկու Թանտուրակ լեռներ կան մին Ալաւադի մէջ ի հարաւ Նպատայ, երկրորդն այս:

2. Որպէս Թանգուրակայ հովիտներու մէջ՝ նոյն-

ներ առած լեռներով շրջապատած է. աստի ևս այս շղթայն այլ և այլ անուններով կը հասնի Մասիս. որ կայ ուղղակի յարեւելս կոյս:

Մինակ լեռներու հիւսիսային կողմն կայ Գանտիլի գեռան (սկիւայ կանթեղ կամ լեռ), իսկ շղթային վերայ Ղզըլ — Զիարէթ (կարմիր ուխտ) լեռն, որ շղթայի վերան է, որոյ դաղածը կը դանուի մատուռ մի մատուռի տակից երկու ջրաղաց դարձնելու ջուր կը բռնի ևն:

(Շարունակելի).

Ս. ՀԱՅԿՈՒՆԻ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՆԵՄԵՆ ՊԱՐՏԵՔԻ ՄԵՍԻՆ.

(Շարունակութիւն) *

Մեքէյն, որ 16-րդ դարու Ֆրանսիական փիլիսոփայ է, բարոյական կրթութեանը տալիս է առաջին տեղը: Նա մեղադրում է իր ժամանակակից մանկավարժներին իմաստակութեան (պետանտիզմ)

մէջ: Այդ միջոցին իմաստակութիւնն արտայայտուում էր երկու տեսակ աշխատում էին սովորցնել, ոյժ տալ նուրբ և փքուն մտածողութեան և յիշողութիւնը ծանրաբեռնում էին զանազան բաներով, անուշադիր թողնելով գիտակցական խելամոտեթիւնը: Մօնտէյնը որոշում է թէ ինչպէս էր կամենում բարեփոխել կրթութիւնը և ինչպէս էր մտադիր փոխել այն կրթական եղանակը (մեթօդ), որ արգելք էր դառնում խորհեցողութեան և դատողութեան, զարգացնում էր միայն յիշողութիւնը: Նա ասում է, որ երեխային պէտք է պատուաստել այն ընդհա-

պէս Մինեկայ լեռնադաշտի և հովիտներու մէջ 25 գիւղ եղտի ժողովուրդ կայ, նոյնչափ մի ևս քուրդ թուրք ժողովուրդ: